

Др Слађана Зуковић
Др Јована Милутиновић
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK-37.017
Прегледни чланак
НВ.LVII.4.2008.
Примљен: 21. X 2008.

ШКОЛА У ДУХУ НОВОГ ВРЕМЕНА: ОБРАЗОВАЊЕ ЗА РАЗЛИЧИТОСТ

Образовање данас представља услов и полуку економског напретка, научно-технолошког прогреса, културног развоја друштва, али и индивидуалног развоја. У тексту се наглашава да феномен глобализације утиче на измену образовног дискурса и стратегија образовања на локалном, националном, регионалном и међународном нивоу. У измењеним условима друштвеног контекста образовање има критичку улогу у прихватању нове глобалне социјалне реалности, у демократском уједињењу света које полази од начела права, једнакости и правде. Све то импликује потребу развијања интеркултуралних компетенција, способности комуницирања и сарађивања кроз различите културе. У тексту се истиче да образовање за различитост захтева трансформацију школе, те критичко испитивање свих аспеката школовања. Плуралистичке и демократске вредности треба да постану интегрални део живота саме школе, при чему сви актери школског живота треба да преузму активну улогу у преиспитивању ефеката образовне праксе. Закључује се да школа треба да рефлектује културну разноврсност друштва и да на тај начин помогне ученицима да развију знања, вештине и ставове како би функционисали кроскултурално.

Кључне речи: образовање за различитост, интеркултурално образовање, постмодерна, реформа школе.

SCHOOL AND NEW ZEITGEISS: EDUCATION FOR DIVERSITY

Today, education is a condition and a driving force for, not only, economic growth, scientific-technological progress, and cultural development of the society, but also for the development of each individual. The text emphasizes the fact that globalization affects educational discourse and requires strategy changes on local, regional, national, and international levels. In the altered conditions of the social context education has a critical role in accepting new global realities i.e. democratic unification of the world which is based on the principles of equality and justice. All this implies the necessity for developing intercultural competencies, communicative abilities of individuals and cooperation across different cultures. The paper stresses the need that education for diversity requires transformation of school and critical examination of all aspects of schooling. Pluralistic and democratic values should become integral parts of school life whereas all participants in school life should take an active role in examining the effects of educational practice. The conclusion is that school should reflect cultural diversity of the society and help the students develop knowledge, skills and attitudes necessary for cross-cultural functioning.

Keywords: education for diversity, intercultural education, post-modern school reform.

Увод

Образовање се данас, у зависности од различитих посматрача и интересних група, посматра као услов економског напретка, као инструмент борбе против незапослености, главна полуга научног и технолошког прогреса, нужна претпоставка културног развоја друштва, услов социјалног прогреса, једнакости и осигурања демократских вредности, кључ индивидуалног успеха. Све то указује на вишеструке циљеве – економске, културне, социјалне и персоналне – који се традиционално постављају пред образовање. Међутим, оно што данас представља новину јесу перманентни захтеви за унапређивање образовања који долазе из различитих сектора друштва.

Захтеви ће бити појачани услед утицаја значајних појава и процеса који чине промене у културној, социјалној, економској и политичкој слици различитих региона и земаља широм света, а на које је образовање треба да пружи одговарајући одговор. Ове појаве и процеси заједно пружају нови контекст за образовање и они који су на било који начин одговорни за његов будући развој не могу их игнорисати. То су: (1) Раст информација и знања који прожима све аспекте социјалног и економског живота, те мења досадашње моделе сазнања, вредносне системе и облике понашања; (2) Запањујућа брзина целокупног технолошког развоја који покреће економску реструктурирацију, често са болним социјалним последицама које су повезане са пратећим променама на тржишту рада и захтевима за новим вештинама потребним у друштвима и економијама знања; (3) Економска несигурност и висок ниво незапослености који посебно погађа младу популацију водећи их ка маргинализацији са свим претњама које та чињеница има на кохезију и стабилност демократских друштава; (4) Демографски трендови који доводе до измене узрасне структуре становништва; (5) Повећана међузависност земаља у економском, културном и политичком смислу (на пример, настанак великих интеграција као што је Европска унија) која имплицира глобализацију тржишта рада и има различите последице на мобилност добара и људи; (6) Нови социјални интереси као што су, на пример, брига за природну околинду и здравље, брига за промовисање грађанских и демократских вредности; (7) Промене у ставовима о начинима управљања и финансирања јавних сервиса са снажним трендом децентрализације и преноса одговорности на локални ниво (Paradopoulos, 1995).

Наведене појаве и процеси глобалне природе изменили су национални и транснационални дискурс о начинима на које људи живе и раде. Процеси глобализације представљају изазов и непосредно утичу на циљеве, садржаје, методе, организацију и стратегије образовања на локалном, националном, регионалном и међународном нивоу. У овом контексту образовање има

критичку улогу у прихватању нове глобалне социјалне реалности, у демократском уједињењу света које полази од начела права, једнакости и правде. Наиме, сматра се да је глобална одрживост, у чијој се основи налази образовање, могућа под условом постизања темељних политичко-етичких идеала на свим нивоима живота, од локалне заједнице, преко државе, до међународног поретка. Осим слободе и једнакости, кључни појмови који обликују образовни дискурс данас су и идеали мира, суживота, солидарности, трпеливости и сарадње. То импликује потребу развијања интеркултуралних компетенција, повећавање способности комуницирања и сарађивања кроз различите културе.

Трансформација школе у условима различитости

Образовање за различитост, а самим тим и школа као кључни носилац овакве активности, представља стратешку одредницу развоја мултикултуралног друштва. У овом контексту образовање за различитост се не може и не сме свести искључиво на поштовање и признавање других култура и традиција. Реч је о једном уском и ограниченом погледу на интеркултурално образовање. Шире концептуализовано интеркултурално образовање мора се суочити с разноврсним формама неједнакости и усмерити се на промене. Усвајање ширег концепта интеркултуралног образовања имплицира потребу за трансформацијом целокупне културе школе. Такав приступ је свеобухватан и прожима: свеукупну климу у школи, физичко окружење, курикулум, односе између наставника, ученика и заједнице. Он настоји да ангажује ученике и наставнике да размишљају о организацији школског знања и повезаности школског курикулума и разноврсних искустава мањинских група изван школе.

Међутим, као потпуно модернистичке институције, државне школе су се дуго ослањале на моралне, политичке и социјалне технологије које оправдавају устрајну веру у картезијанску традицију рационалности, прогреса и историје. Последице су добро познате. Знање и ауторитет у школским наставним плановима и програмима су организовани тако да не елиминишу разлике, већ их регулишу кроз културне и социјалне поделе рада. Класне, етничке и полне разлике се у школским наставним плановима и програмима или игноришу или су подељене императивима историје и културе који су линеарни и униформни. У оквиру дискурса модернизма, знање црпи своје границе искључиво из европског модела културе и цивилизације, и повезује учење с овладавањем аутономним и специјализованим облицима знања (Giroux, 1994).

Под утицајем модернистичких традиција, пракса уређивања и регулисања структура државног школовања заснива се на страху од различитости

и неодредивости. Ефекти задиру дубоко у структуру државног школовања у оквиру којег се културне разлике виде као претеће. Знање постаје у наставним плановима и програмима објект владања и контроле. При томе, појединачни ученик се посматра као јединствени актер деловања без обзира на неправедне односе моћи, а култура књиге се третира као отелотворење модернистичког учења и једини легитиман објекат педагогије. Дакле, доминантна својства државног школовања се одликују модернистичким пројектом који се све више ослања на инструментални разум, стандардизацију и централизацију курикулума (Ibidem).

Супротно, нова постмодерна култура појављује се обележена специфичностима, разликама и плуралитетом. Постмодернизам доводи у питање темељне поставке модернизма. Он одбацује све велике метафизичке теорије, све велике историјске синтезе, сву трансцендентну моралност и све идеологије које настоје да обезбеде легитимност постојећим гледиштима, судовима и ауторитету. У том оквиру постмодернизам тврди да се школе попут осталих социјалних институција користе како би се репродуковао патријархалан, евроцентричан и капиталистички социјални поредак.

У светлу таквих активности веома је важно сагледати на који начин данас, у условима реформисања школског система, размишљамо о образовању и различитости. Поставља се питање: како помоћи школама да успешно одоле изазовима и извуку корист из различитости која карактерише савремено друштво, а самим тим и школу као васпитно-образовну институцију? Суштински, поменуто питање односи се на концепцију деловања савремене школе која треба да обликује услове који ће омогућити свим ученицима да, кроз процес образовања за различитост, школу доживљавају као брижну и сигурну средину.

Образовање за различитост као интегрални део школског живота

Школа која подржава развој мултикултуралног друштва треба да подржава процесе у којима је заједничко доношење одлука институционализовала управа школе. Плуралистичке и демократске вредности треба да буду део школског програма, али то није довољно. Оне треба да постану интегрални део живота саме школе, при чему сви актери школског живота треба да преузму активну улогу у преиспитивању ефеката образовне праксе, тј. да критички промишљају о томе да ли она подстицајно делује на учење свих ученика (Gorski, 1999). Све то указује на потребу промишљања кључних аспекта школског деловања који се односе пре свега на трансформацију курикулума, односно наставних садржаја, наставног кадра, социоемоционалне климе и педагогије која би била усмерена на ученика.

Мултикултурални наставни садржаји

Будући да постмодерна полази од става да официјелни садржаји образовања нису једина верзија реалности, већ обично она коју креира доминантна група, од наставника се тражи да јој критички приступи и да вреднује различитост. Уместо да преноси официјелно знање, наставник треба да упути ученике у широк распон људског искуства. Он треба да охрабрује међусобни дијалог којим ће се преиспитивати постојеће претпоставке, посебно оне садржане у официјелном наставном програму. На тај начин наставник ће помоћи ученицима да развију свест о томе да живе у идеолошки обојеном окружењу које од њих захтева да постану социјални критичари и критички делатници (Milutinović, 2008). Другачије речено, образовање мора да оснажи ученике да покрену промене у друштву, пре него да се променама адаптирају. Осим тога, у процесу остваривања наставног програма битно је уважавати богатство стилова учења ученика и укључивати њихова искуства у садржаје васпитно-образовног рада.

Мултикултурални наставни садржаји подразумевају и стварање услова у којима би се ученицима пружила прилика да учествују у ваннаставним и додатним активностима које развијају знање, вештине и ставове за повећање нивоа школског постигнућа и подстицање позитивних мултикултуралних односа. Истраживања показују да учешће у ваннаставним активностима значајно корелира са повећањем квантитета и континуитета учениковог постигнућа. Наиме, резултати истраживања (Eccles & Barber, 1999) потврђују тврдњу да учешће у изваншколским програмима, спортским активностима, школским удружењима и различитим друштвеним активностима доприноси школском успеху, смањује висок степен изостанака и проблеме дисциплине, али и побољшава интерперсоналне вештине међу ученицима различитог етничког порекла. Такође, показало се да су „неформални контексти учења”, као што су ваннаставни програми, корисни за повезивање и прожимање породичне и школске културе за ученике из различитих група.

Квалитет наставног кадра

Образовање за различитост, као основа развоја мултикултуралног друштва, треба да буде инкорпорирано у програме образовања и професионалног развоја наставника. Ефикасни професионални развојни програми треба да помогну наставницима да разоткрију и идентификују своје личне ставове према различитости, да стекну знање о историји и култури различитих етничких, религијских и језичких група у одређеној држави и у њеним школама, да упознају различите перспективе које постоје у одређеним етничким, религијским и културним заједницама, да стичу

знања и вештине неопходне за развој и спровођење непристрасне педагогије која свим ученицима пружа једнаку могућност да постигну школски и друштвени успех (Banks, 2001). Укратко речено, наставници треба да стекну знање о дистинктивним обележјима културног порекла својих ученика, као и вештине које су им неопходне да преведу то знање у ефикасну наставу и обогатени план и програм (Gay, 2000, према: Banks et al., 2001).

Компетентним и ефикасним може се сматрати онај наставник који у свему што ради користи прилику за ширење мултикултуралних перспектива. При томе, сваки садржај у школи пружа потенцијал и могућност у припремању младих за активну и продуктивну партиципацију у свету различитости. Користећи све расположиве ресурсе, наставници треба да помогну ученицима да схвате да је знање друштвено изграђено, да често осликава различите друштвене, политичке и економске контексте и да, стога, неке презентоване чињенице могу имати сасвим различито значење за припаднике различитих етничких група. На тај начин ученицима се пружа могућност да боље разумеју сложене факторе који доприносе расту и развоју нације, да развију саосећање за тачке гледишта и перспективе које су важне за одређене групе, и да повећају своју способност да критички размишљају.

Усмереност на ученика

Поред тога што треба да води рачуна о квалитету наставног кадра, школа треба да обезбеди сигурну и дидактичко-методички обликовану околину за учење, те да превлада крутост плана и програма. То значи да ефикасна школа треба да обезбеди ученицима једнаке могућности за учење, тј. да, до највише могуће мере, повећава ученичка искуства учења како у школи, тако и изван ње. При томе је важно имати у виду да, као што различите карактеристике школе варирају у различитим условима, исто тако се две или више група ученика значајно разликују у свом приступу могућностима за учење, што условљава разлике у општем квалитету образовања. Овакве разлике могу да утичу како на ниво постигнућа ученика, тако и на подривање изгледа за позитивне односе међу групама (Zuković, Milutinović, 2008).

С друге стране, адекватна припрема ученика за мултикултуралну будућност захтева да ученици овладају одређеним активним интелектуалним и афективним вештинама, тј. да буду способни да размишљају, осећају, верују и понашају се на начине којима испољавају поштовање за људе, искуства, питања и перспективе које су другачије од њихових властитих. Они морају да буду информисани, критични, друштвено свесни и етички носиоци промена које су посвећене друштвеној, политичкој, културној и образовној

једнакости. То значи да трансформација школе неминовно захтева помак ка педагогији која је усмерена на ученика, која пружа могућност да ученици досегну своје пуне потенцијале и која је довољно флексибилна да омогући различитост у стиловима учења (Gorski, 1999).

Подстицајна социоемоционална клима

Образовање за разл ичитост укључује и активност школе на подизању квалитета односа и комуникације између различитих група. Прављење разлике међу групама често доводи до схватања друге групе хомогенијом од властите групе, све до претеривања у опажању количине разлика посматране групе, што често може да резултира стереотипима, предрасудама, али и дискриминацијом. Стога, односи међу групама могу у великој мери бити унапређени уколико ученици путем трансформативног дијалога уче о стереотипима и начинима њиховог осујећења (Олјаћа, 2006). Такође, за осујећење стереотипа веома су важни контакти међу групама, јер такве ситуације омогућавају да се чланови сваке групе, на разне начине и у различитим контекстима, понашају тако да њихова различитост буде испољена на позитиван начин. Односи међу групама могу се побољшати уколико ученици уче о вредностима које практично деле све групе (на пример, правда, једнакост, слобода, мир, саосећање и милосрђе). На тај начин, могуће је осигурати основу да уочена сличност подстиче погодне односе међу групама. Поред тога, универзалне вредности могу да служе у циљу предупредивања негативних односа међу групама тако што се обесхрабује неправда, неједнакост, неправедност, сукоб и недостатак саосећања и милосрђа. Посебан значај може имати истицање вредности егалитаризма који може бити значајан чинилац помоћи у подривању стереотипа и предрасуда, а један од начина за подстицање вредности егалитаризма у школама представља упознавање ученика са могућностима које пружа кооперативно учење.

Наставници треба да помогну ученицима да стекну друштвене вештине које су им неопходне за ефикасну интеракцију с ученицима из других, етничких, религијских, културних и језичких група. Једна од најефикаснијих техника за побољшање интеркултуралних односа је учење социјалних вештина које би члановима једне културе омогућиле ефикасну интеракцију с члановима неке друге културе. На тај начин ученици могу да науче како да уоче, схвате и реагују на групне разлике (Banks et al., 2001).

Ефикасно решавање сукоба је вештина која се може поучавати у школама како би се побољшали међугрупни односи. Тако, на пример, ученике треба научити како да избегну сукобе користећи технике деескалације као што су преговарање, прављење уступака, изрицање извињења или

објашњења. Поред тога, ученике је могуће стављати у ситуацију да делују као посредници у препиркама између других ученика. Ова врста посредништва засигурно представља један од ефикаснијих приступа којим се решавају одређени сукоби међу групама у школи (Deutsch, 1993).

Поред свега наведеног, образовање за различитост подразумева и стварање таквих услова у којима ће ученици из различитих расних, етничких, религијских, културних и језичких група, без страха и забринутости, међусобно контактирати. Један од примарних узрока предрасуда је страх који наводи чланове друштвених група да избегавају међусобни контакт с члановима изван групе и ствара у њима nelaгодност када то чине. Како би смањили несигурност и узнемиреност у вези с интеракцијом са члановима изван групе, контексти у којима се интеракција дешава треба да буду мање-више изграђени, равнотежа између различитих група треба да буде што је могуће више изједначена, могућности за неуспех треба да буду мале, а прилике за непријатељство и агресију треба да буду сведене на минимум (Banks et al., 2001).

Закључак

Образовање за различитост, као суштинска одредница живота у мултикултуралном друштву, намеће потребу за реструктурирацијом школске културе у целини. У том смислу је потребно повести низ сложених расправа о могућностима деловања школе у правцу развоја културе утемељене на толеранцији, освешћивању и вредновању различитости и плурализма. То значи да школа, која тежи да буде у духу новог времена, и сама мора бити оличење снажне мултикултуралне средине и да на тај начин помогне ученицима да ефикасно функционишу у сложеним условима данашњице. Чињеница је да су академско знање и вештине кључни ресурси данашњег глобалног света. Међутим, оне саме по себи нису довољне јер у условима мултикултурализма ученици треба да развију интеркултуралне компетенције неопходне за пуну и успешну партиципацију у свету различитости. Стога, различити сегменти школског рада и различите компоненте школске институције треба да користе системске и холистичке стратегије реформе ради креирања снажне мултикултуралне средине.

Литература

- Banks, J. A. (2001): Multicultural Education: Historical Development, Dimensions, and Practice, In: (eds. J. A. Banks & C. A. McGee Banks) *Handbook of Research on Multicultural Education* (1-24), San Francisko: Jossey-Bass.
- Banks, J. A. et al. (2001): Diversity Within Unity: Essential Principles For Teaching and Learning in a Multicultural Society, *Phi Delta Kappan*, Vol. 83. Issue 3. 196–203.
- Deutsch, M. (1993): Cooperative Learning and Conflict Resolution in an Alternative High School, *Cooperative Learning*, Vol.13. 2-5.
- Eccles, J. S. E., Barber, B. L. B. (1999): Student Council, Volunteering, Basketball, or Marching Band: What Kind of Extracurricular Involvement Matters? *Journal of Adolescence Research*, January, 0-34.
- Giroux, H. A. (1994): *Slacking Off: Border Youth and Postmodern Education*, Retrived November 7, 2003 from the World Wide Web <http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/Giroux/Giroux5.html>
- Gorski, P. (1999): *A Brief History of Multicultural Education*, Multicultural Philosophy Series, Retrived July 15, 2004 from the World Wide Web <http://www.mhhe.com/socscience/education/multi/define.html>
- Milutinović, J. (2008): *Ciljevi obrazovanja i učenja u svetlu dominantnih teorija 20. veka*, Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Oljača, M. (2006): Stereotipi i predrasude u vaspitno-obrazovnom procesu, U: (ur. M. Oljača) *Modeli stručnog usavršavanja nastavnika za interkulturalno vaspitanje i obrazovanje* (7–29), Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Papadopoulos, G. (1995): Looking Ahead: An Educational Policy Agenda for the 21st Century, *European Journal of Education*, Vol. 30. Issue 4. 493–507.
- Zuković, S., Milutinović, J. (2008): Obrazovanje za različitost i škola: Osnovni principi poučavanja i učenja. U: (ur. M. Oljača) *Multikulturalno obrazovanje* (93108), Novi Sad: Filozofski fakultet.